

UOT: 821.512.162(091)

Lalə Ələkbərova*

BƏXTİYAR VAHABZADƏ YARADICILIĞINDA FÜZULİ OBRAZI

Xülasə

XX əsr Azərbaycan poeziyası Füzulinin seyrindən yaxa qurtara bilməmişdir. Məqalədə Füzulinin yaradıcılığın-
dan bəhrələnən B.Vahabzadənin yazdığı əsərlər təhlil edilmişdir. Bəxtiyar Vahabzadə həm Füzuli yaradıcılığından, həm
də Səməd Vurğunun "Füzulinin dərdi" şeirindən bəhrələnərək "Şəbi-hicran" poemasını yazmışdır. Füzulinin həyat və
yaradıcılığını işıqlandıran bu poema ön sözlə başlayır və epiloqla bitir. Şairin hekayəsi Füzulinin prototipi sayılan Mə-
həmmədin məktəbə getməsi ilə başlayır. B.Vahabzadə ürək ağrısı ilə bir vətəndaş şairin mövqeyindən, Azərbaycanın
bölməsindən, torpağın parçalanmasından söhbət açır. Füzulini Azərbaycan ədəbiyyatının, tarixinin və mədəniyyətinin
ən dəyərli şəxsiyyətlərindən biri hesab edən Bəxtiyar Vahabzadə şairin lirik şeirindəki su və güzgülər mövzusunda isti-
fadə etmişdir.

Füzuli təkcə XX əsr Azərbaycan poeziyasının dahisi deyil, həm də ədəbi tarixin ən görkəmli nümayəndələrindən
biridir və yuxarıda adlarını qeyd etdiyimiz şairlər və eyni zamanda Bəxtiyar Vahabzadə də onunla fəxr edir. Füzulini
Azərbaycan ədəbiyyatının, tarixinin və mədəniyyətinin görkəmli mütəfəkkirlərindən biri hesab etmiş Bəxtiyar Vahabza-
də öz şeirlərində onun portretini çəkmişdir.

Açar sözlər: poema, qəzəl, simvol, poeziya, seyr

Giriş. Füzuli şəxsiyyəti XVI əsrdən bu
günədək öz xələflərinin yaradıcılığına təsir gös-
tərmiş, şeirin, qəzəlin simvoluna çevrilmiş,
poeziyada qəm yükünün daşıyıcısı olmuşdur.

XX əsr Azərbaycan poeziyası da Füzuli
sehrindən qurtula bilməmişdir. XX əsrdə yaşa-
mış Bəxtiyar Vahabzadə də Füzuli irsindən tə-
sirlənmiş şairlərdəndir. Bəxtiyar Vahabzadənin
Füzuli izini göstərən ən böyük əsəri "Şəbi-hic-
ran" poemasıdır. Səməd Vurğunun "Füzulinin
dərdi" şeirindən ilhamlanaraq yazılmış bu əsər
Firidun bəy Köçərlinin dahi şair haqqında məş-
hur sözləri ilə başlayır: "Füzuli... *aləmi-insa-
niyyətdə tamam qəmzədələrin və möhnətkeşlə-
rin yüklərini götürmək və məzlumların halına
yanmaq üçün xələq olunubdur*" [1, s.251].

Epıqrafdan göründüyü kimi, Füzuli bu
poemada da qəm simvolu kimi təqdim olunur.
"Şəbi-hicran" poeması əslində Füzulinin həyat
və yaradıcılığını daha geniş şəkildə işıqlandıran
bir əsərdir. Poema proloqla başlayıb, epiloqla
bitir. Bəxtiyar Vahabzadə Füzulini özünün usta-
tadı adlandırır:

*Sən mənim ən böyük ustadıam oldun,
Ey ana yurdumun böyük şairi,
Vətən göylərində güntək doğuldun,
İşığın bürüdü qərinələri.
Lalələr açıldı sinəndə qəmdən,
Əməllər, arzular şairisən sən [1, s.251].*

Poema Füzulinin prototipi olan Məhəmmədin məktəbə getməsi, burada Leyla adlı qıza
aşiq olması, Bağdad xanının qardaşı oğlu tərə-
findən öldürülməsi, Zülfüqarın xan olması, Mə-
həmmədin onu tənqid etməsi və xanın ondan
intiqaam almaq üçün Leylanı zorla öz hərəmxana-
nasına gətirtməsi, baş hərəm etməsi, Şah Təh-
masibin Bağdada hücumu, Məhəmmədin Kərim
adlı dostunun ona kömək etməsi, "Leyli və
Məcnun" əsərinin tapılması, Sultan Süleymanın
Bağdada hücumu, "Şikayətnamə" əsərinin ya-
zılması, Kərbəla səfəri, taun xəstəliyinin yayıl-
ması, Füzulinin yoluxması və vəfat etməsi kimi
süjetlərdən qurulmuşdur. Poemada Füzuli ilə
yanışı, Səməd Vurğun yaradıcılığının təsiri də
görünməkdədir. Ümumiyyətlə, Səməd Vurğun
poeziyasından bəhrələnmə bizdən əvvəlki təd-

* Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. E-mail: elekberova.lale@mail.ru

qısqatılarda da diqqətini cəlb etmişdir. Bu baxımdan Səbinə Alməmmədovanın tədqiqatlarında da qeydlər var. O, "Şəbi-hicran" poemasında Füzulinin divan bağlamasını bir türk gözəlinin xahişi ilə verməsini Vurğundangəlmə motiv adlandırır: "Həmin motiv Bəxtiyar Vahabzadənin həyatda və sənətdə müəllimi olmuş Səməd Vurğunun yaradıcılığında da özünü göstərir. Məlum olduğu kimi, "Vaqif" pyesində Ağa Məhəmməd Şah Qacar Vaqifə öz əsərlərini fars dilində yazmaq təklif edərkən, şair bu təklifə boyun əyməmiş, öz xalqının dilində yazmaq özü üçün şərəf işi hesab etmişdir" [2, s.15].

Vahabzadə bu əsərində Füzuli poeziyasından bəhrələnmişdir. Poemada Füzulinin təsiri güclü şəkildə görünməkdədir. Xan ilə Füzulinin görüşü səhnəsində dahi şair əyilməzliyini və vüqarını nümayiş etdirir; Vaqif Ağa Məhəmməd Şah Qacarla deyişdiyi kimi, Füzuli də Bağdad xanı ilə üz-üzə gəldikdə məğrurluğunu itirmir:

*Əsl aşiq mənəm düzü, hökmdar,
Məcnunun dünyada ancaq adı var.
Mənəm bu əsrdə eşqin allahı,
Məni bənzətməyin Məcnuna zinhar,
Ahımca olsaydı, Məcnunun ahi,
Yuva tikərdimi başında quşlar? [1, s.274]*

Füzulinin "Məndə Məcnundan füzun aşiqlik istedadı var, Aşiqi-sadiq mənəm, Məcnunun ancaq adı var", – misralarının təsiri altında qələmə alınmış parçada dahi şair Bağdad xanı ilə mükəlliməsində yenilməzliyini, şairlik qüdrətini sübut edir. Təbii ki, "Leyli və Məcnun" məsnəvisinin də poemada dərin izləri görünür. Xüsusilə, Leyli zorla Bağdad xanının sarayına gətirilib, dərddli-qəmli günlər keçirdikdə xan ona işgəncə verdikcə, onun günü-gündən dərddən saralıb-solması, gecə-gündüz ah-nalə etməsi, şamla özünün vəziyyətini müqayisə etməsi Vahabzadə yaradıcılığında Füzulinin güclü təsirinə olması ilə bağlıdır:

*Bu əhvalatdan sonra hələ bir neçə ay da
Saxladılar Leylanı məhbus kimi sarayda.
Leyla soldu, saraldı xəzan vuran bağ kimi,
Sızladı gecə-gündüz yağsız bir çıraq kimi.*

*Ürəyinin dərddini dedi o bəxti qara;
Gündüzlər buludlara, gecələr ulduzlara.
Yuxusu da gecələr uçub ərsə çəkildi,
Sübhə qədər gözləri şam-çıraqa dikildi.
Dedi: – Sən də yanırısan, mən də... bir
fərqimiz var,
Yanğı elə yanğıdır, bu fərq bizi ayırır:
Sən gecələr yanırısan, mənə, mənə, ey çıraq,
Həm gecələr yanırım, həm gündüzlər, dərddə
bax! [1, s.276]*

Təbii ki, Bəxtiyar Vahabzadənin poeması sinkretik bir sənət nümunəsi təsiri bağışlayır; o, Füzuli qəzəllərini sərbəst şeirlə vəhdətdə verməklə yanaşı, xalq yaradıcılığına da müraciət edir, bayatı janrında Füzulinin dərddini izhar edir:

*Günəş saraldı getdi,
Göylərə daldı getdi.
Ayı Leylası bildi,
O da yan aldı getdi.*

*Ürək vurur, yorulmur,
Könül yanır, qor olmur.
Sənə baxan gözlərim
Niyə sənsiz kor olmur? [1, s.277]*

Vahabzadə, həmçinin Füzulinin "Gördüm" rədifli qəzəldən də istifadə edir, "Vaqif" poemasının sonunda "Görmədim" rədifli müxəmməs səsləndirildiyi kimi, Füzuli də taleyində gördüyü möhnətlərdən şikayət edir:

*Hər şey yalandır, yalan! Ömür qəm
karvanıdır,
Talelər ömürlərin əbədi sarvanıdır.
Böhtanlar vadisində ömür atımı sürdüm,
Kəfdən dəm vuranları, mən ki, yalançı
gördüm [1, s.278].*

Füzuli isə Məcnunun dilindən dünyanın bivəfalığından şikayət edir:

*Vəfa hər kimsədən kim, istədim, ondan cəfa
gördüm,
Kimi kim, bivəfa dünyada gördüm, bivəfa
gördüm.
Kimə kim, dərddimi izhar qıldım, istəyib*

*dərman,
Özümdən həm bətar bir dərddə onu mübtəla
gördüm [3, s.115].*

Bəxtiyar Vahabzadə Füzulinin su və güzgü ilə bağlı beytlərindən də poemasında istifadə edir və mətnlərarası əlaqədə ustadının yaradıcılığına üz tutur. Füzuli qəzəlin davamında deyir:

*Əgər su damənin tutdum, rəvan döndərdi üz
məndən,
Və gər güzgüdən umdum sidq, əksi-müddə
gördüm [3, s.116].*

B.Vahabzadə isə sanki Füzulinin qəzəlini çağdaş oxuculara çatdırmaq üçün onun dilini sadələşdirir:

*Vəfa umduqlarımdan cəfa gördüm hər zaman,
Güzdüdə sidq istədim, əyri gördüm özümü.
Suya dedim dərddimi, axıb keçdi yanımdan,
O da ağzımda qoydu iki kəlmə sözümlü
[1, s.279].*

Şah Təhməsin Bağdada daxil olduqda Zülfüqarın taxtdan endirilməsi süjetinin təsvirində də Vahabzadə Səməd Vurğun yaradıcılığında bəhrələnir. Füzuli də Zülfüqar xanı qaçarkən görür və ona "Padişahi-mülk" qitəsini söyləyir:

*Göstərən saatda dövrəni-fələk bir inqilab,
Həm özü fani olur, həm ləşgəri, həm kişvəri
[3, s.280].*

Vahabzadə poemasında Füzulinin dostunun obrazını da yaratmışdır. Qeysin Zeyd adlı dostu onun ən yaxın sirdaşı və çətin günlərinin arxadaşı olduğu kimi, Füzulinin də yoldaşı Kərimdir. Poemanın "Leyli və Məcnun" bölümünün təsvirində qeyd edilir ki, Füzuli "Hasilim yox səri-kuyində bələdan qeyri" qəzəlini yazdığı zaman qarşı döyülür və Kərim içəri daxil olur. Füzuli "Leyli və Məcnun" məsnəvisində qeyd edir ki, bu əsəri rum zəriflərinin xahişi ilə yazmışlar. Vahabzadə isə bildirir ki, Füzuli bu məsnəvisini dostu Kərimin xahişi ilə qələmə almışdır:

*Dostundan gizlətmə, gəl, sən gözünün yaşını,
Çevir şeir incisinə qəlbini atəşini.
"Xəmsə"ni gətirmişəm, budur, sənə hədiyyə,
Götür, oxu bir daha
Füzuli: "Sağ ol", – deyə,
Öpür, öpür "Xəmsə"ni, dərya kimi çağlayır,
Sonra o, aram-aram kitabı varaqalayır.
"Leyli-Məcnun!"... dayandır, o, burada.
- Bunu mən,
Dostum oxumalıyam bu halımda yenidən
[1, s.283].*

Füzulinin həyat və yaradıcılığını təsvir etməyi qarşısına məqsəd qoyan Vahabzadə vətəndaş şair mövqeyindən də çıxış edir, Azərbaycanın bölünməsindən, torpaqlarının parçalanmasından ürək ağrısı ilə bəhs edir:

*Burda böyük dərddimiz yadıma düşdü mənim:
Hələ birlik görməmiş mənim böyük Vətənim,
Qəsbkarlar əlində didildi, parçalandı,
Ancaq sərvəti deyil, ürəyi də talandı
[1, s.287].*

Füzuli məhz parçalanmış Azərbaycanın bütövlük timsalı, qardaşı qardaşa birləşdirən dühadır:

*Hərəsi bir diyara düşən qardaş, bacılar,
Füzuli şeirlə də tanıdı bir-birini.
O, çatdırdı qardaşa qardaşının əllərini.
Könüllərə bir ümid, nəşə verdi Füzuli;
Parçalanmış bir eli-
Böyük Azərbaycanı
Birləşdirdi Füzuli! [1, s.297]*

Qeyd edək ki, Bəxtiyar Vahabzadə "Gülüstən" poemasında da Füzulidən məhz ikiyə bölünməklə bağlı məqamda bəhs edir:

*Arazın üstündən keçə bilmirəm,
Araz dərddim olub, sənəmdən keçir.
Taxta dirəkləri torpağa deyil,
Qoydular Füzuli divanı üstə.
Yarıya bölündü yüz, yüz əlli il
Gəraylı, bayatı, muğam, şikəstə [1, s.80].*

"Muğam" poemasının yazılmasında da Bəxtiyar Vahabzadənin Füzuli yaradıcılığından təsirlənməsi duyulur: Şair müasir Azərbaycan xalq musiqisində 7 əsas muğamın olduğunu nəzərə alaraq 14 fəsildən ibarət poemanın 7 fəsilini məhz həmin muğamların adları ilə adlandırmışdır: "Şur", "Çahargah", "Segah", "Rast", "Şüş-tər", "Bayatı-Şiraz", "Hümayun". Həmin fəsillərin döndürün, o cümlədən poemanın qəzəllə qurtarması isə sanki ənənəyə, klassik irsə bağlılığı nümayiş etdirməklə, Füzulinin "Leyli və Məcnun" poemasını yada salır. Müəllifin poemaya əlavə etdiyi bu örnəklər hər bir muğamın xarakterik cəhətlərinə, ifadə etdiyi hiss və düşüncəyə uyğun olaraq həzəc və rəməl bəhrlərində qələmə alınmışdır. Xatırladaq ki, bu iki bəhr Azərbaycan poeziyasında ən işlək bəhr hesab olunur [4, s.77].

Füzuli XX əsr Azərbaycan poeziyasında sadəcə söz sənətinin dahisi deyil, o, eyni zamanda Azərbaycanın tarixi torpaqlarının ucqar sərhədlərindəki ədəbiyyat tarixinin ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. Bəxtiyar Vahabzadə və həmcininin yuxarıda adlarını qeyd etdiyimiz şairlər onunla fəxr edirlər:

*İllər öldü, ölkəyə yenə düşdü qan-qada,
Fateh Sultan Süleyman hücum çəkdi*

Bağdada.

Şahlıq səltənətindən şah Təhmasib qovuldu,

ƏDƏBİYYAT

1. Alməmmədova S. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının dili. Bakı, "Elm", 2010.
2. Məhəmməd Füzuli. Əsərləri. Altı cildə, II cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005.
3. Mirzəyev A. Bəxtiyar Vahabzadənin "Muğam poemasının vəznı". I Beynəlxalq Bəxtiyar Vahabzadə simpoziumu. Bakı, Qafqaz Universiteti, 2012.
4. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cildə, I cild (1944-1965). Bakı, "Yazıçı", 1983.
5. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cildə, II cild (Poemalar). Bakı, "Öndər nəşriyyat", 2004.

FUZULI'S IMAGE IN BAKHTIYAR VAHABZADEH'S CREATIVE WORK

Summary

The Azerbaijani poetry of the XX century was unable to escape from Fuzuli's magic. The article analyzes the works written by B.Vahabzadeh which were benefited from Fuzuli's creativity. Thus, Bakhtiyar Vahabzadeh's greatest work which is relevant to Fuzuli's creative work is considered "Shabi-hijran" lyric poem. It should be noted that Bakhtiyar Vahabzadeh wrote the poem "Shabi-hijran" getting inspired by Samed Vurghun's poem "Fuzuli's pain". In fact the lyric poem "Shabi-hijran" is a work that illuminates Fuzuli's life and creativity broadly. The poem starts with prologue and ends with epilogue. Poet's story begins with Muhammed's visiting school who was considered Fuzuli's prototype. Aiming to describe Fuzuli's life and creativity, Vahabzadeh with pain in his heart speaks of a civic poet's

position, the division of Azerbaijan, the fragmentation of the land. The poet, whose creativity we study, considered Fuzuli one of the most important personalities of Azerbaijani literature, history and culture, portraying him in various poems. As well as Bakhtiyar Vahabzade uses Fuzuli's poems about water and mirrors in his lyric poem. Fuzuli is not only a genius of the Azerbaijani poetry of the 20th century, but also one of the most prominent representatives of literary history, and Bakhtiyar Vahabzadeh, as well as the poets we have mentioned above, are proud of him.

Key words: lyric poem, ghazal, symbol, poetry, magic

ОБРАЗ ФИЗУЛИ В ТВОРЧЕСТВЕ БАХТИЯРА ВАХАБЗАДЕ

Резюме

Азербайджанская поэзия XX века не смогла уйти от магии Физули. В статье анализируются произведения, написанные Бахтияром Вахабзаде, которые были навеяны творчеством Физули. Таким образом, рассматривается величайшая работа Бахтияра Вахабзаде – поэма «Шаб-хиджран», которая имеет отношение к творчеству Физули. Следует отметить, что Бахтияр Вахабзаде написал поэму «Шаб-хиджран», вдохновленный стихотворением Самеда Вургуня «Боль Физули». На самом деле лирическое стихотворение «Шаб-хиджран» – это произведение, которое освещает жизнь и творчество Физули за рубежом. Стихотворение начинается с пролога и заканчивается эпилогом. История поэта начинается с посещения школы Мухаммедом, который считался прототипом Физули. Стремясь описать жизнь и творчество Физули, Вахабзаде с болью в сердце говорит о позиции гражданского поэта, о разделении Азербайджана, отторжении земли. Поэт, творчество которого изучается, считал Физули одной из важнейших личностей азербайджанской литературы, истории и культуры, изображая его в различных стихах. Также Бахтияр Вахабзаде использует стихи Физули о воде и зеркалах в своей лирической поэме. Физули не только гений азербайджанской поэзии и 20-го века, но и один из самых ярких представителей истории литературы, и Бахтияр Вахабзаде, а также другие поэты гордятся им. Поэт, взглянув на его творчество, считает Физули одной из важнейших личностей азербайджанской литературы, истории и культуры и рисует его портрет в различных стихах.

Ключевые слова: поэма, газель, символ, поэзия, магия